

# Altruïstisch ambtenaar of heroïsch genie?

Het gepropageerde beeld van provinciale en academische directeurs van bacteriologische laboratoria in België (ca. 1900-1940)

SOFIE ONGHENA\*

Hygiëne en openbare gezondheid waren op het einde van de negentiende eeuw belangwekkende thema's. In het begin van de jaren negentig van die eeuw werd Europa nog geteisterd door een cholera-epidemie. Ook in België vielen slachtoffers. Gealarmeerd zetten de regering en lokale overheden de problematiek van de hygiëne en volksgezondheid bovenaan hun agenda. Ter bestrijding en preventie van besmettelijke ziekten stichtten provinciale overheden in België bacteriologische laboratoria. In Luik, Bergen, Namen en Brussel werden rond de eeuwwisseling provinciale Instituten voor Hygiëne en Bacteriologie opgericht. Aan universiteiten bestonden dergelijke instituten intussen al enkele jaren. Aan de 'Université d'état de Gand' werd in 1885 een bacteriologisch laboratorium ingesteld, terwijl het bacteriologisch laboratorium van de 'Université catholique de Louvain', dat net als zijn Gentse equivalent zou uitgroeien tot een gereputeerd instituut, dateerde van 1887. De bacteriologische laboratoria van de universiteiten van Gent en Leuven werden opgericht door 'pioniers', die van start waren gegaan met een eerder primitief uitgerust laboratorium en die jarenlang voor de oprichting van hun instituut hadden geijverd. Het 'Institut d'Hygiëne, de Bactériologie et de Thérapeutique' van de 'Université libre de Bruxelles', met de steun van mecenas Alfred Solvay opgericht in het Brusselse Leopoldpark in 1894, gold vanaf de aanvang als een volwaardige instelling.

De oprichting van deze instituten was het gevolg van de opgang van de bacteriologie. Deze nieuwe discipline speelde een belangrijke rol in de preventie en de behandeling van besmettelijke ziekten. De Franse chemicus Louis Pasteur had door middel van experimenten aangetoond dat infectieziekten werden veroorzaakt door minuscule, levende organismen van buitenaf, microben genaamd, die slechts waarneembaar waren met de microscoop. Daarmee was de basis voor verdere ontdekkingen gelegd: Pasteurs bevindingen ontketenden een 'révolution pastorienne'. De Duitse arts Robert Koch slaagde er op zijn beurt in bacteriën te kweken en hun specificiteit aan te tonen. In 1882 ontdekte hij de tuberkelbacil en twee jaar later de cholera-bacil. Uit de ontdekking dat ziekten werden veroorzaakt door een extern micro-organisme volgde impliciet dat infectie en besmetting konden worden voorkomen. In 1885 diende Pasteur voor het eerst zijn vaccin tegen rabiës toe. Enkele jaren later werd onder meer door Emile Roux, medewerker van Pasteur, een serum tegen difterie

\* K.U.Leuven, Onderzoekseenheid Cultuurgeschiedenis vanaf 1750. Veel dank ben ik verschuldigd aan dr. Raf de Bont, prof. dr. Jo Tollebeek, prof. dr. Geert Vanpaemel en prof. dr. Kaat Wils en de redactie van *Studium* voor hun opmerkingen en suggesties bij het tot stand komen van deze tekst. Dank ook aan alle archivariissen die me hielpen bij mijn opzoekingen, aan de archiefdiensten van de 'Université libre de Bruxelles' en de 'Universiteit Gent' voor het verschaffen van illustraties, aan Stefan Derouck en mijn collega's die deelnamen aan de 'Illy-sessie' in juli: Annelies Cousserier, Roberto Dagnino, Lyvia Diser, Josephine Hoegaerts, Pieter Huistra, Matthias Meirlaen, Nele Provoost en Truus van Bosstraeten.

ontwikkeld. Het betekende de start van de serumtherapie, de behandelingswijze met inentingen.<sup>1</sup>

Tijdens de pioniersdagen van de bacteriologie wekte het onderzoek (de studie van micro-organismen en de ontwikkeling van nieuwe vaccins) soms controverses op: onder artsen, maar ook bij de publieke opinie waren er tegenstanders. Bovendien was de oprichting van sommige provinciale bacteriologische instituten op protest gestuit, niet zozeer omwille van ongelooft in de noodzaak ervan, maar omwille van de hoge kosten. Daarom was beeldvorming belangrijk: zowel de provinciale als de academische instituten traden bewust naar buiten toe door middel van publieke manifestaties. Ideale gelegenheden om het nut van de bacteriologie en de goede werking en de resultaten van de instituten publiekelijk te tonen, waren de zogenaamde 'commemoratieve praktijken': jubilea van een instituut of vieringen van een directeur. Commemoratieve praktijken kunnen bestaan uit necrologieën, portretten of manifestaties. Ze kunnen worden ingezet voor vieringen en herdenkingen van wetenschappelijke helden, instellingen of disciplines. Het zijn rituelen waarmee een wetenschappelijke (sub)groep een eigen identiteit construeert, een (nieuwe) discipline wordt bevestigd en een beeld van wetenschappelijke vooruitgang wordt uitgedragen.<sup>2</sup> Vooral omwille van de twee laatst genoemde motieven wendden provinciale en academische bacteriologische instituten deze praktijken aan. De huldeblijken die beide soorten bacteriologische instituten organiseerden, dienden voor de bekendmaking van hun onderzoeksresultaten en ter legitimering van hun sociale noodzaak, hun macht en hun betoelaging. (Vooral aan de provinciale instituten werd overheidsgeld uitbesteed, bij de academische instituten was dit niet steeds het geval). Dankzij publieke vieringen konden toehoorders zich ervan vergewissen dat de universiteiten en de provinciale overheden het belang van bacteriologisch onderzoek voor de bestrijding van besmettelijke ziekten als cholera, tuberculose en tyfus onderkenden en zich hiervoor inzetten.

Hoewel beide soorten instituten – academisch of provinciaal – zich wijdden aan de preventie en de behandeling van infectieziekten, verschilden hun institutionele omkadering en hun maatschappelijke functie. Dit resulteerde in een onderscheiden *mise-en-scène* van beide soorten bacteriologische instituten. In het bijzonder was de beeldvorming aangaande de directeurs verschillend. Hoewel de hoofden van provinciale bacteriologische instituten een academische opleiding hadden genoten en vaak ook een universitaire benoeming verwierven, werden ze op een andere wijze gerepresenteerd dan de directeurs van academische laboratoria. In dit artikel wordt het gepropageerde beeld van de eerste directeurs van de opgesomde provinciale bacteriologische instituten geconfronteerd met de beeldvorming aangaande de grondleggers van de academische bacteriologische instituten in Gent, Leuven en Brussel. De verschillen en overeenkomsten in de representatie worden aangetoond en geduid aan de hand van manifestaties die de Belgische provinciale instituten en universiteiten organiseerden tijdens de periode 1900-1940. Deze manifestaties werden opgezet als expliciete hulde aan een instituutdirecteur en als impliciete verantwoording van hun invloed, dan wel als eerbetoon aan de universitaire hoogleraren. Gebaseerd op

1 B. Fantini, 'La microbiologie médicale', in: M.D. Grmek (ed.), *Histoire de la pensée médicale en Occident* [Du romantisme à la science moderne, vol. 3] (Paris 1999) 115-146 en G. Mooney, 'Public health versus private practice: the contested development of compulsory infectious disease notification in late nineteenth century Britain', *Bulletin of the history of medicine* 73:2 (1999) 238-267.

2 C. Sinding, 'La célébration des découvertes thérapeutiques: des chasseurs de microbes aux manipulateurs de gènes', in: P.G. Abir-Am (ed.), *La mise en mémoire de la science. Pour une ethnographie historique des rites commémoratifs* (Amsterdam 1998) 125-142, m.n. 129.

overwegend gedrukte bronnen, zoals jubel- of gedenkboeken en persartikelen uit lokale kranten en vakperiodieken, gaat dit artikel daarom in op het verloop van deze bijeenkomsten: wie waren de initiatiefnemers en de genodigden? Welk discours werd gehanteerd? Werd in provinciale en academische speeches de wetenschapspraktijk evenwaardig gehonoreerd? Waarom ten slotte kregen academische directeurs andere kwaliteiten toegedicht dan provinciale?

*De oprichting en werking van de provinciale instituten*

Aan het eind van de negentiende eeuw was het beleid op het gebied van volksgezondheid en hygiëne in België erg versnipperd. Er bestond nog geen apart ministerie voor Volksgezondheid en toezicht op hygiëne en openbare gezondheidszorg was vooral verankerd op lokaal vlak. Dat verklaart waarom de provinciale overheden op het einde van de negentiende eeuw een groeiend aantal initiatieven namen inzake preventieve geneeskunde, zoals de oprichting van bacteriologische laboratoria.<sup>3</sup> Het eerste provinciaal laboratorium voor bacteriologie werd in 1894 te Luik opgericht. Het trad een jaar later in werking. Dit laboratorium was weliswaar gehuisvest in de lokalen van het 'Institut d'anatomie pathologique' van de Luikse universiteit, maar de provincie stond in zowel voor de salarissen van de directeur en diens assistent als voor de kosten van meubels en apparatuur. Net zoals de later opgerichte provinciale instituten was het Luikse bacteriologische instituut een publieke instelling, waarop burgemeesters, dokters, de lokale en provinciale medische commissies en veeartsen gratis een beroep konden doen. Particulieren konden ook terecht bij deze instellingen, zij het dat deze voor de geleverde diensten moesten betalen. Een administratieve commissie, bestaande uit een lid van de Bestendige Deputatie, provincieraadsleden, de burgemeester en leden van provinciale en lokale medische commissies, zag toe op de werking van het instituut. Een dergelijke structuur hadden trouwens alle provinciale instituten. Al deze instellingen voorzagen in drinkwaterontledingen, gratis verdeling van sera tegen besmettelijke ziekten aan artsen en bacteriologische diagnoses van cholera, difterie en tuberculose. Aan het Luikse instituut was vanaf 1896 ook een ontsmettingsdienst verbonden.<sup>4</sup>

Omwille van zijn succes werd het Luikse model nagevolgd naar opzet, werking en organisatie. In 1897 werd in Bergen eveneens een provinciaal bacteriologisch laboratorium opgericht, aanvankelijk ondergebracht in lokalen van de stad. In 1904 werd besloten deze dienst uit te bouwen tot een volwaardig wetenschappelijk instituut, waarop een speciale commissie niet alleen prospectiebezoeken ondernam aan soortgelijke instituten in Frankrijk en Duitsland, maar ook aan het provinciaal bacteriologisch instituut van Luik. In 1911 werd vervolgens het nieuwe, prestigieuze instituut ingehuldigd met laboratoria voorzien van de nieuwste apparatuur, een hygiënisch museum en een provinciale ontsmettingsdienst voorzien van een automobiel.<sup>5</sup>

3 K. Velle, *Hygiëne en preventieve gezondheidszorg in België (ca. 1830-1914). Bewustwording, integratie en acceptatie*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Rijksuniversiteit Gent (Gent 1981) 32.

4 E. Malvoz, 'La Province de Liège et l'hygiène sociale', in: *Liège, capitale de la Wallonie* (z.p. 1924) 195-202.

5 'On a célébré, dimanche, les trente ans d'existence de l'Institut d'Hygiène et de Bactériologie du Hainaut en même temps que les trente ans de direction de M. le Dr. Martin Herman', *La Province. Journal libéral du Hainaut* 20 (1927) nr. 284 [10 en 11 oktober 1927] en L. Honnoré, 'Aux origines d'une institution scientifique et d'éducation sanitaire. L'Institut Provincial d'Hygiène et de Bactériologie du Hainaut à Mons de 1897 à 1913', *Education et Société. Revue hainuyère d'histoire et de l'enseignement et de l'éducation* 4 (2002) 39-148, m.n. 47-48, 73, 83, 91.

Naar het voorbeeld van Luik en Henegouwen werd in Namen begin juli 1903 het ‘Provinciaal Instituut voor Bacteriologie’ geopend. De provincie stond in voor dit instituut, maar ook aan de gemeenten rond de stad Namen werd gaandeweg een jaarlijkse bijdrage gevraagd. Sinds 1910 hoorde bij het instituut ook een ontsmettingsdienst. Verschillend van de situatie bij andere instituten was dat de directeur van dit instituut ook werd benoemd als provinciaal inspecteur voor hygiëne. In deze functie was hij hoofd van de provinciale dispensaria en moest hij toezien op de watervoorziening.

In 1900 besloot de provincieraad van Brabant op haar beurt tot de oprichting van een ‘Institut antirabique et de sérothérapie’, waarvoor een terrein aan de rand van het Brusselse Leopoldpark werd aangekocht. In 1902 trad deze instelling in werking, een jaar later kreeg het zijn huidige naam: ‘Institut Pasteur du Brabant’. In 1905 was de bouw van dit nieuwe instituut voltooid. Het moest onder meer instaan voor de diagnostiek van hondsdolheid, de behandeling van patiënten en de aanmaak van sera voor difterie en kinkhoest. Aanvankelijk wijdden de provinciale instituten van Luik, Henegouwen en Namen zich ook aan de preventie van hondsdolheid, maar geleidelijk aan ging deze activiteit volledig over in handen van het laatstgenoemde instituut.<sup>6</sup>

#### *Provinciale directeurs: filantropische en altruïstische functionarissen*

De representatie van de provinciale bacteriologische instituten bleek nauw verbonden met een personencultus. Jubilea of vieringen waarop het instituut zichzelf een bepaalde identiteit wenste toe te meten, vielen veelal samen met manifestaties ter ere van de directeur. In die tijd was het immers algemeen aanvaard dat de instituten slechts konden functioneren door het vertrouwen dat de plaatselijke artsen stelden in de directeur van het instituut.<sup>7</sup> De eerste directeurs waren Ernest Malvoz (Luik), Martin Herman (Bergen), Achille Haibe (Namen) en Jules Bordet (Brussel). Alle vier namen enkele decennia een directeurschap waar en drukten bijgevolg hun stempel op de werking en de beeldvorming van hun instituut.<sup>8</sup>

Ernest Malvoz (1862-1938) was directeur van het eerst opgerichte provinciale bacteriologisch instituut. Zijn docentschap aan de Luikse universiteit – vanaf 1896 was hij verantwoordelijk voor een facultatieve cursus toegepaste bacteriologie – combineerde hij met het directeurschap van het Luikse Provinciaal Bacteriologisch Laboratorium. In die laatste hoedanigheid zette Malvoz zich in voor de bestrijding van mijnwormziekte, tuberculose, difterie en syfilis. Op zijn instigatie werden in het Luikse steenkoolbekken een sanatorium en dispensaria voor mijnwerkers opgericht. In 1908 ontving Malvoz voor zijn sociale inzet de ‘Prix Guinard’, een vijfjaarlijkse prijs van overheidswege die werd uitgereikt voor de beste publicatie of realisatie ter bevordering van het materiële en morele welzijn van de arbeidersklasse.<sup>9</sup> Naar aanleiding van deze bekroning organiseerde de provincieraad in het ‘Palais provincial’ een eerbetoon voor Malvoz. De gouverneur loofde hem niet alleen voor zijn wetenschappelijke successen, maar vooral voor zijn sociale apostolaat, met name zijn toewijding voor de gezondheid van de mijnwerkers. Felicitaties van het mijnwerkerssyndicaat van Seraing werden dan ook voorgelezen: ‘Nous admirons (...) votre vaste science

6 Volume jubilaire de Jules Bordet, *Annales de l'Institut Pasteur* 79:5 (1950) 479-520, i.h.b. 507.

7 ‘En effet, ces institutions de laboratoires bactériologiques valent surtout par les hommes qui les dirigent et surtout par la confiance que le corps médical peut placer en eux’. L. Dejace, ‘Les laboratoires de bactériologie en Belgique’, *Le Scalpel*, 50 (1897) nr. 21 [21 november 1897] 123-124 m.n. 124.

8 Jules Bordet (1901-1940), Achille Haibe (1903-1939), Martin Herman (1897-1930), Ernest Malvoz (1895-1934).

9 *Moniteur belge*, 6 augustus 1908.



Links: Portret van Martin Herman, directeur van het 'Institut Provincial d'Hygiène et de Bactériologie' in Bergen (Collectie Archives Université libre de Bruxelles, nr. 2Y1-204). Rechts: Jules Bordet samen met Koningin Elisabeth op zijn hulde in november 1950 (Collectie Archives Université libre de Bruxelles, nr. 2Y2-716)

mise au profit des humbles, des malheureux. Nous aimons (...) votre grand dévouement, votre altruïsme', zo luidde het op deze manifestatie.<sup>10</sup>

Gold deze representatie eveneens voor de andere directeurs van provinciale bacteriologische instituten? Het dertigjarige directeurschap van Martin Herman (1864-1938), directeur van het 'Institut d'Hygiène et de Bactériologie' te Bergen, werd in oktober 1927 gevierd samen met het dertigjarige bestaan van het instituut. Deze manifestatie werd georganiseerd door de 'Union professionnelle des médecins de Mons', in samenwerking met het provinciebestuur. De viering vond plaats in het grote auditorium van het instituut. In de toespraken werd vooral het praktische en sociale nut van Hermans onderzoek genoemd. Dit betrof zijn talloze ontleding, zijn strijd tegen mijnwormziekte en tuberculose, zijn inzet voor gezonde huisvesting en voor hygiënisch voedsel. Ook zijn toewijding voor het provinciale mijnwerkersdispensarium met sociaal-filantropisch oogmerk werd uitdrukkelijk geëerd. Kortom, Herman had zijn leven gewijd aan de voorkoming en de uitroeiing van infectieziekten. 'Que des existences sauvées!', zo klonk het. Naast zijn altruïstische inzet, aldus werd in de speeches vervolgd, kweet hij zich als provinciaal ambtenaar voortreffelijk van zijn taak. Zijn instituut met hiërarchische structuur bestuurdde hij als een 'patron' en hij zorgde ervoor dat het aantal analyses jaarlijks steeg, wat het publieke nut van de instelling aantoonde.<sup>11</sup>

Ook tijdens een eerbetoon aan dokter Achille Haibe (1876-1939) werd het aanzienlijk en flink gestegen aantal ontleding – ditmaal van het Naamse Bacteriologisch Instituut – precies becijferd en triomfantelijk beklemtoond. Op 19 september 1936 werd hij in Namen geëerd, op initiatief van de 'Union Médicale de la Province de Namur' in samenwerking

<sup>10</sup> *Manifestation du Conseil Provincial de Liège en l'honneur de Monsieur le Docteur Ernest Malvoz, directeur de l'Institut Provincial de Bactériologie*, 29 Juillet 1908 (z.p. z.j.) 1-23, m.n. 5, 14-17.

<sup>11</sup> 'On a célébré [...] les trente ans d'existence de l'Institut d'Hygiène et de Bactériologie' (n. 5) en 'Le 'trentenaire' de l'Institut d'Hygiène', *L'Avenir du Borinage et de l'Arrondissement de Mons. Quotidien socialiste* 23 (1927) nr. 239 [10 en 11 oktober 1927].

met het plaatselijke 'Comité de Wallonie'. Jaarlijks organiseerde dit comité een driedaags Waals feest, waarbij de Belgische revolutiedagen van september 1830 werden herdacht en waarbij traditiegetrouw een verdienstelijke Waal werd geëerd. In 1936 werd Haibe als jubilaris voorgedragen. De sprekers op de officiële ceremonie in het stadstheater wezen erop dat Haibe om zijn wetenschappelijke oeuvre (zoals zijn onderzoek naar astma) met tal van onderscheidingen was gelauwerd. Maar nog meer nadruk legden zij op zijn strijd voor drinkbaar water, zijn lezingen over hygiëne en de 'miljoenen' analyses die onder Haibe waren uitgevoerd. Als directeur van het instituut had hij zich al die jaren onophoudelijk ingezet voor de openbare gezondheid en het redden van levens. Kortom, deze manifestatie bracht hulde aan een filantropische functionaris die zijn taak gewetensvol en gedisciplineerd had volbracht.<sup>12</sup>

In tegenstelling tot Haibe, die steeds in Namen was blijven werken, genoot de vierde directeur, Jules Bordet (1870-1961), internationale faam. Voordat hij in 1901 het directeurschap van het 'Institut Pasteur du Brabant' aanvaardde, was hij werkzaam als 'chef de service' in het laboratorium van Elie Metchnikoff in het Parijse Pasteur Instituut. Het Brusselse Pasteur Instituut mat zich trouwens niet zozeer een provinciale, maar veeleer een nationale allure aan. Dat was mogelijk enerzijds door een toelage van de Staat en door subsidies die uit het gehele land kwamen, maar anderzijds ook door de nationale en internationale uitstraling van de directeur, met wie het instituut doorgaans werd vereenzelvigd.<sup>13</sup> Behalve hoofd van het Pasteur Instituut in Brussel was Bordet vanaf 1907 eveneens hoogleraar in de bacteriologie aan de 'Université libre de Bruxelles'. Op het einde van 1919 ontving hij de Nobelprijs voor Geneeskunde, een gebeurtenis die aanleiding gaf tot tal van publieke manifestaties. Naast nationaal eerbetoon vielen hem ook lokale huldeblijken ten deel, omdat hij laveerde tussen een netwerk van (inter)nationale contacten en de lokale omgeving die paste bij de positie van directeur van een provinciaal instituut. Maar Bordet was méér dan een geleerde: hij toonde politieke interesse, publiceerde over maatschappelijke kwesties, trok ten strijde tegen alcohol en steunde de propaganda tegen tuberculose, syfilis en kanker. Op het einde van november 1950 werd een grootse hulde opgezet, zowel ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag, als van het vijftigjarige bestaan van het 'Institut Pasteur du Brabant'. Het 'Jubilé Jules Bordet' waarvan de organisatie in handen was van de 'Université libre de Bruxelles', in samenwerking met de Parijse en Brusselse Pasteur Instituten, werd bijgewoond door Koningin Elisabeth. Op deze manifestatie werd het tweeledige beeld van Bordet expliciet bevestigd: hij was niet alleen een wetenschapper *pur sang*, maar ook een maatschappelijke weldoener, omdat hij zich als provinciaal directeur steeds onbaatzuchtig had ingezet voor de gezondheid en het welzijn van de bevolking.<sup>14</sup>

Kortom, het gepropageerde beeld van de genoemde provinciale directeurs werd vooral gekenmerkt door hun altruïstische inzet voor de mensheid en een gedegen ambtenaarschap.

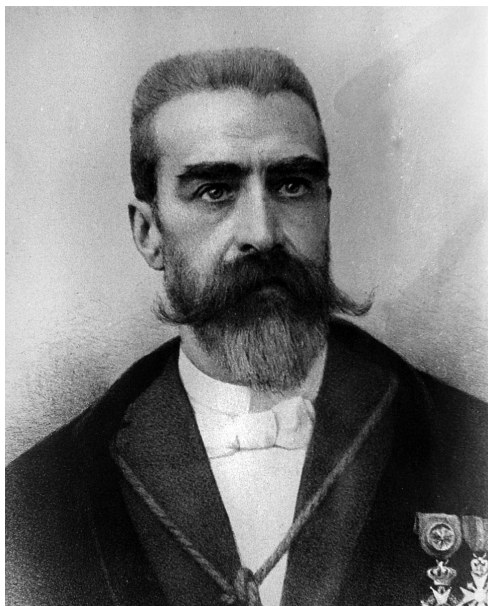
#### *Academici: onderzoekers en leermeesters*

Aan de universiteiten bestonden bacteriologische instituten al langer. Aan de 'Université d'état de Gand' doceerde Emile van Ermengem (1851-1932) sinds 1885 hygiëne, bacteriologie en

12 'Namur a célébré fièrement dans l'allégresse la fête de la Wallonie', *La Province de Namur*, 21 september 1936 en 'Les fêtes de la Wallonie. La manifestation en l'honneur de M. le docteur Haibe', *Vers l'Avenir. Journal Quotidien catholique*, 21 september 1936.

13 *Province de Brabant*, Institut Pasteur (Brussel 1930) 7-8.

14 Volume jubilaire de Jules Bordet (n. 6) 494.



Portret van Emile van Ermengem in toga met decoraties (Collectie Universiteitsarchief UGent (ARUG), nr. P01435)

gerechtelijke geneeskunde. Als ontdekker van de botuline – naar aanleiding van een dodelijke voedselvergiftiging in 1895 in het dorpje Ellezelles (Henegouwen) – verwierf hij een wereldwijde wetenschappelijke faam. Zijn laboratorium voor bacteriologische ontledingen vond aanvankelijk een onderkomen in een oud timmeratelier. Geregeld klaagde Van Ermengem bij de universitaire overheid over de erbarmelijke infrastructuur. En met resultaat. In 1899 werd gestart met de bouw van het zogenaamde ‘Rommelaere Complex’, dat ook Van Ermengems nieuwe ‘Instituut voor Hygiëne en Bacteriologie’ zou huisvesten. In 1905 werd dit prestigieuze complex ingehuldigd en werd Van Ermengem de eerste directeur van het genoemde instituut.<sup>15</sup> De doelstellingen van dit gloednieuwe ‘Instituut voor Hygiëne en Bacteriologie’ waren duidelijk: er zou onderzoek worden verricht, maar ook onderwijs worden gegeven. Deze opzet sloot aan bij de tweevoudige missie die de Belgische universiteiten in 1870 hadden gekregen: het nastreven van zowel onderwijs als onderzoek. Naar Duits model zou voortaan passief theoretisch onderricht worden aangevuld met praktische oefeningen in laboratoria. Weliswaar zou de invoering van dit modern wetenschapsgericht onderwijs in de geneeskundige wetenschappen in België enkele decennia in beslag nemen, maar de oprichting van universitaire laboratoria, die zou leiden tot de specialisatie van wetenschappelijke disciplines, werd al omstreeks 1870 aangevat. Vooral in de jaren 1880 en 1890 nam deze trend een hoge vlucht.

Hoewel het Belgische parlement in 1876 een nieuwe wet op het hoger onderwijs goedkeurde, die dit praktisch onderricht aan de faculteiten wetenschappen en geneeskunde

<sup>15</sup> E. Langendries en A.M. Simon-van Der Meersch, *Het Rommelaere Complex. Onderdeel van het gebouwenmasterplan voor de Gentse universiteit op het einde van de 19de eeuw*, [Uit het verleden van de R.U.G., nr. 40], (Gent 1999) 57-59, 63-68, 104.

voorschreef, wekte de invoering ervan bij conservatieve hoogleraren ook verzet op.<sup>16</sup> Van Ermengem was echter een sterk voorstander van deze vermenging van theoretisch onderwijs met demonstraties en oefeningen. De plannen voor het 'Instituut voor Hygiëne en Bacteriologie' tonen dan ook aparte laboratoria voor de hoogleraar, assistenten én studenten.<sup>17</sup> In de twee onderwijslaboratoria voor hygiëne en voor bacteriologie konden telkens een veertigtal studenten terecht om er vertrouwd te raken met de experimentele wetenschap en om wetenschappelijke instrumenten, zoals microscopen, te leren hanteren.<sup>18</sup> Als hoogleraar functioneerde Van Ermengem in de eerste plaats binnen de academische gemeenschap. Hij verzocht zijn academische overheid om toelagen voor publicaties en studiereizen; hij schreef, doceerde en verrichtte onderzoek. Bovendien trad hij aan als decaan van de faculteit voor Geneeskunde. Van Ermengems beeld kreeg bijgevolg vorm binnen de universitaire gemeenschap en werd bepaald door het academische protocol. Zo werd hij geportretteerd in toga met decoraties. De toga was het universitaire kostuum bij uitstek; het was een ambtskleed dat aanzien verschafte. Welke toga's professoren aan rijksuniversiteiten moesten dragen: op academische plechtigheden, tijdens colleges of in de stad, en hoe deze moesten worden gedrapeerd, was trouwens rigoureuus bij Koninklijk Besluit bepaald.<sup>19</sup> Het academische protocol impliceerde eveneens dat studenten Van Ermengem hulde brachten: de katholieke studentenvereniging 'Générale gantoise des Etudiants catholiques', waarvan Van Ermengem erelid werd, droeg een editie van haar *Almanach* aan hem op. Daarin werd hij geprezen omwille van zijn internationale faam en zijn baanbrekend wetenschappelijk onderzoek. Voorts werd hem eer betoond als ontwerper van het 'Instituut voor Gezondheidsleer en Bacteriologie' én als pedagoog: hij bezat het prestige en de uitstraling van een 'maître' en vooral zijn inzet voor praktijkgericht onderwijs werd gewaardeerd. In zijn laboratorium waren heel wat binnen- en buitenlandse studenten gevormd, aldus de katholieke Gentse studentenvereniging.<sup>20</sup> Van Ermengems beeld droeg bij tot de representatie van de universiteit, die vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw onderwijs én onderzoek hoog in het vaandel droeg.

Een ander voorbeeld betreft de hoogleraar en arts Edmond Destrée (1858-1901). Hij was de eerste directeur van het 'Institut d'Hygiène, de Bactériologie et de Thérapeutique' van de 'Université libre de Bruxelles'. Toen hij op jonge leeftijd overleed, viel hem eveneens academisch eerbetoon te beurt, zowel vanwege de rector en zijn collega's, als door zijn studenten. Destrée was de directeur, maar niet de grondlegger van dit instituut, dat er was gekomen op algemeen aandringen van de medische faculteit. In navolging van de 'révolution pastorienne' had men aan de Brusselse universiteit geijverd voor de oprichting van een bacteriologisch

16 P. Dhondt, *Een tweevoudig compromis. Discussies over universitair onderwijs in het negentiende-eeuwse België*, onuitgegeven proefschrift K.U.Leuven (Leuven 2005) 331-335, 345-350.

17 Universiteitsarchief Universiteit Gent (ARUG), *Ministère de l'Intérieur et de l'Instruction Publique: Université de Gand: Plans relatifs au Mobilier de l'Institut de Bactériologie, de Hygiène et de Médecine légale*. Deze plannen bevatten onder andere het grondplan voor het 'Laboratoire du Professeur et assistants' (nrs. 76-79, 5b) en het 'Laboratoire des élèves avancés' (38-42, 9a).

18 E. van Ermengem, 'Les nouveaux instituts d'hygiène, de bactériologie et de médecine légale de l'Université de Gand. Plan et dispositions générales', *Le Mouvement Hygiénique* 15:2 (1899) 49-56, m.n. 50.

19 'Arrêté qui détermine le costume des fonctionnaires et employés des universités de l'Etat (8 januari 1838)', *Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique. Ier semestre 1838. N° I à LXV*. Tome 17 (Brussel 1838) 462-466. Over het algemene aanzien van toga's, zie ook: J. Tollebeek en L. Nys (ed.), *De stad op de berg. Een geschiedenis van de Leuvense universiteit sinds 1968* (Leuven 2005) 302-321.

20 'M. Emile van Ermengem', *Almanach de la Générale Gantoise des Etudiants Catholiques* (1909) VIII 47-52, m.n. 48-49, 51.





'Institut d'Hygiène, de Bactériologie et Thérapeutique' in het Brusselse Leopoldpark, ca. 1900 (Collectie Archives Université libre de Bruxelles, nr. 2Y3-74)

laboratorium om de oorzaak en de behandeling van infectieziekten te kunnen onderzoeken en om praktijklessen voor studenten te organiseren. Op voorspraak van Paul Héger, hoogleraar in de fysiologie was Alfred Solvay (broer van de Belgische industrieel Ernest Solvay), samen met drie bankiers, als mecenas opgetreden. Het Brusselse instituut werd uitgerust met een auditorium en met meerdere onderwijs- en onderzoekslaboratoria – onder meer voor ziektebehandeling en voor serumtherapie. Het werd in 1894 voltooid. Ook architecturaal behoorde dit nieuwe 'Institut d'Hygiène, de Bactériologie et de Thérapeutique' bij twee andere, gelijktijdig opgerichte instellingen in het Brusselse Leopoldpark. Dit waren achtereenvolgens het 'Instituut voor Fysiologie' en het 'Instituut voor Anatomie en Histologie'. Het was een collectieve onderneming waarvan Héger de pleitbezorger was en die het prestige van de universiteit vergrootte.<sup>21</sup> Na zijn plotse overlijden in 1901 werd Destrée gehuldigd met een van academische waarden doortrokken discours. Net zoals dat bij Van Ermengem in Gent gebeurde, werd ook Destrée geprezen omwille van zijn aandacht voor praktisch onderwijs. Bovendien had hij zijn studenten niet alleen opgeleid, maar tegelijk ook gedisciplineerd en gevormd. Als directeur van het insti-

<sup>21</sup> Université libre de Bruxelles, *Notice sur l'Exposition Universitaire en 1897* (Brussel 1897) 53, 59; L. Viré, 'La "Cité scientifique" du Parc Léopold à Bruxelles 1890-1920', *Cahiers bruxellois* 19 (1974) 86-180, m.n. 99-119; R. Mayer, *Revue Médicale de Bruxelles. Histoire des Campus médicaux de l'Université libre de Bruxelles* 11 (1990) 523-531, m.n. 526-527; A. Despy-Meyer en D. Devriese, 'Paul Héger, maître d'oeuvre des instituts d'enseignement et de recherche en sciences médicales voulus par Ernest Solvay à Bruxelles (1891-1895)', in: L.C. Palm, G. Vanpaemel en F.H. van Lunteren (eds.), *De toga om de wetenschap. Ontwikkelingen in het hoger onderwijs in de geneeskunde, natuurwetenschappen en techniek in België en Nederland (1850-1940)*, Themanummer van *Gewina. Tijdschrift voor de geschiedenis der geneeskunde, natuurwetenschappen, wiskunde en techniek* 16:3 (1993) 204-217, m.n. 205-208.

tuut was hij opgetreden als leermeester ('maître'), rond wie de studenten zich hadden geschaard en wiens normen – ijver, bescheidenheid en eruditie – en wetenschappelijke methode eigen waren gemaakt (en later mogelijk weer bevochten).<sup>22</sup> In Destrées laboratorium, waar de praktijklessen plaatsvonden, had steeds een 'familiale' sfeer geheerst. Destrée had er met een 'vaderlijke goedmoedigheid' zijn studenten onderwezen, zo luidde het, en in een informele sfeer zijn assistenten bijgestaan.<sup>23</sup> De hoogleraar werd voorgesteld als een intellectueel leidsman, die bij zijn studenten en assistenten eerbied en affectie opriep. Het was een retorisch middel dat bij academisch eerbetoon gebruikelijk was om de reële hiërarchie in de wetenschapspraktijk te verbergen en de 'mythe' van een egalitaire wetenschapsbeoefening uit te dragen.<sup>24</sup>

De setting in het academische milieu en het belang van het universitaire decorum waren net zo belangrijk bij de beeldvorming van de derde hoogleraar Joseph Denys (1857-1932), hoofd van het 'Institut de Bactériologie' aan de 'Université catholique de Louvain'. In dit laboratorium werd onderwijs gegeven en werd onderzoek verricht naar besmettelijke ziekten (zoals cholera), naar verschillende sera (bijvoorbeeld voor strepto- en pneumokokken) en naar de behandeling van tuberculose. Hoewel Denys aan zijn instituut een kostenloze consultatie inrichtte voor tuberculosepatiënten die sera kregen toegediend, werd deze hoogleraar echter nooit als publieke weldoener geprezen.<sup>25</sup> Het in 1899 aan Denys gebrachte huldebetoon benadrukte veeleer dat zijn onderzoek een medische innovatie nastreefde, namelijk de immunisering tegen en de genezing van tuberculose.

Zijn Gentse collega Van Ermengem kreeg evenmin het beeld van 'redder van de mensheid' toegekend, hoewel hij in opdracht van de Belgische regering naar Marseille en Spanje was gereisd om er de cholera-epidemie en de resultaten van de inenting te onderzoeken. Ook was hij in 1892 bij de cholera-epidemie in Antwerpen als adviserend arts opgetreden, waarbij hij de slachtoffers had opgevolgd, de pers te woord had gestaan en de koning dagelijks had gerapporteerd.<sup>26</sup> Kortom, ook al overschreden deze universitaire instituutdirecteurs hun academische netwerk, en erkenden ze de maatschappelijke dimensie van hun wetenschappelijke onderzoek, in hun hommages werden het publieke nut en de humanitaire doeleinden van hun onderzoek nooit als zodanig geëerd. Het discours op de aan hen gewijde manifestaties en in de jubelboeken werd aangepast aan de verwachtingen en het zelfbeeld van de negentiende-eeuwse universiteit.

Zo hield de verwetenschappelijking van de negentiende-eeuwse universiteit – naast de invoering van praktijkonderricht – het toegenomen belang van publicaties in. Publicaties maakten onderzoeksresultaten bekend aan de wetenschappelijke gemeenschap, ze vormden

22 L.J. Dorsman, 'Leermeesters', *Tijdschrift voor Geschiedenis* [Jubileumnummer. 120 jaar Tijdschrift voor Geschiedenis 1886-2006] 119:4 (2006) 454-467 en *A la mémoire du Dr. Edmond Destrée* (Brussel z.j.) 38.

23 *A la mémoire du Dr. Edmond Destrée* (n. 22) 29.

24 P.G. Abir-Am, 'Essay Review: How scientists view their heroes: Some remarks on the mechanism of myth construction', *Journal of the History of Biology* 15:2 (1982) 281-315, m.n. 301. Over de combinatie van eerbied en affectie, zie: P. Héger, 'Notice sur la vie et les travaux de M. Edmond Destrée, professeur ordinaire à la Faculté de médecine', *Université libre de Bruxelles. Rapport sur l'année académique 1901-1902* (Brussel 1902) 111-129, m.n. 124.

25 L. Laruelle, 'Inauguration de l'Institut de Bactériologie de Louvain', *Le Mouvement Hygiénique* 15:3 (1899) [maart 1899] 120-122 m.n. 121-122.

26 N. Vlaeyen, 'Emile van Ermengem (1851-1932)', in: T. Luyckx (ed.), *Rijksuniversiteit te Gent. Liber Memorialis 1913 - 1960. Deel II. Faculteit der Geneeskunde* (Gent 1960) 26-30, m.n. 26 en 'Le choléra à Anvers', *Bien-Public* (Gent 1 september 1892).

het bewijs van de dynamiek van een groep onderzoekers en staaften het wetenschappelijke nut van het gevoerde onderzoek. Een goede illustratie hiervoor vormt de ‘Liste des travaux exécutés par J. Denys et ses élèves au laboratoire de pathologie expérimentale et de bactériologie de l’Université de Louvain’ (1897), waarin een overzicht wordt gegeven van de binnen- en buitenlandse publicaties van Denys én zijn studenten. Niet toevallig beklemtoonde Denys in een toespraak tijdens de inhuldiging begin februari 1899 van het nieuwe ‘Institut de Bactériologie’ de gerealiseerde onderzoeksresultaten van zijn laboratorium, die al ‘meer dan 80 originele publicaties’ telden. Ook wees hij erop dat ‘van de 25 werken die werden voorgesteld bij wedstrijden voor reisbeurzen, er 23 de prijs van 4000 francs behaalden’,<sup>27</sup> Denys voegde daar nog aan toe dat sommige van zijn studenten werkelijk waardevolle en originele verhandelingen hadden geschreven. Net als bij Destrée en Van Ermengem verschaften deze publicaties Denys als hoogleraar prestige.

Denys’ laboratorium was – net als bij Destrée en Van Ermengem – niet alleen de plaats waar wetenschap tot stand kwam, maar tevens de ruimte waar een gemeenschap op microniveau functioneerde, een ‘microkosmos’ in het overkoepelende universitaire leven. De dagelijkse praktijk in zijn laboratorium, dat werd omschreven als een ‘bedrijvige bijenkorf’, werd vooral gekenmerkt door een intensieve omgang tussen de hoogleraar, jonge vorsers en studenten. Denys kwam tegemoet aan de veranderingen in het universitair onderwijs<sup>28</sup> en initieerde zijn studenten in de wetenschap, verstreekte theoretisch onderwijs over pathologische anatomie, schoolde hen tijdens praktijklessen in de methoden voor sterilisatie, ontsmetting, de aanmaak van bacterieculturen en de inenting van pathogene bacteriën en hij moedigde zijn doctoraatsstudenten aan tot origineel onderzoek. Afgaande op de teneur van zijn huldeblijken gaf Denys toegewijd leiding aan een ploeg van jonge onderzoekers. Hij raadde hen literatuur aan en legde geduldig uit welke experimenten kans hadden op slagen.<sup>29</sup> Als directeur van het bacteriologisch laboratorium bestuurdde hij kortom een kweekschool van jonge vorsers;<sup>30</sup> ‘un devoir élémentaire du professorat,’ zo meende hij.<sup>31</sup>

Hoewel Denys ontledingen verrichtte voor provinciale diensten – zo voerde hij voor de provincie Limburg vanaf 1897 bacteriologische en microscopische analyses uit – en zijn contacten bijgevolg *extra muros* reikten, bleef hij academicus.<sup>32</sup> Hij diende verantwoording af te leggen aan de rector, hij bewoonde samen met zijn assistenten een aparte vleugel van het bacteriologisch instituut en hij ruziede met zijn opvolger.<sup>33</sup> Ook aan universitaire plechtigheden nam Denys deel. Naar aanleiding van zijn dertigjarige professoraat, eind juni 1912, organiseerden oud-studenten een manifestatie, waarbij hem traditiegetrouw een

27 In 1899 verhuisde het bacteriologisch laboratorium van het Villerscollege, waar het tien jaar was ondergebracht, naar een nieuw opgetrokken gebouw, ‘un petit palais’. Citaat uit: Laruelle, ‘Inauguration’ (n. 25) 121.

28 R. de Bont, ‘Evolutionary Morphology in Belgium. The Fortunes of the “Van Beneden School”, 1870 - 1900’, *Journal of the History of Biology* 41 (2008) 81-118, m.n. 83-84 en 100-101.

29 J. Denys, ‘Notice sur le laboratoire de bactériologie’, *Annuaire de l’Université Catholique de Louvain. Cinquante-unième année* (Leuven 1887) XXXV-XXXVI en *Manifestation en l’honneur de Mr. le Dr. J. Denys 23 juin 1912* (Leuven 1913) 12-13.

30 ‘Monsieur Denys (...) en dirigeant les recherches d’une pépinière de jeunes travailleurs’, *Manifestation en l’honneur de Mr. le Dr. J. Denys* (n. 29) 6, 30.

31 Universiteitsarchief Université catholique de Louvain, *Archives rectorat. Dossier personnel Joseph Denys*, PAC 16, brief van Joseph Denys aan rector P. Ladeuze, z.j.

32 L. Dejace, ‘Les laboratoires de bactériologie en Belgique’ (n. 7) 124.

33 Universiteitsarchief Université catholique de Louvain, *Archives rectorat. Dossier personnel Joseph Denys*, PAC 16.

portret werd overhandigd.<sup>34</sup> Deze hulde vond plaats in de promotiezaal van de universiteit en werd bijgewoond door de twee vice-rectoren, hoogleraren uit de medische en de andere faculteiten, artsen, studenten en alumni. In de vooraf verzonden circulaires en in de toespraken op het jubileum zelf werden niet alleen Denys' wetenschappelijke oeuvre en onderzoek geroemd, maar ook zijn doorleefde en persoonlijke vorm van onderwijs en zijn toewijding aan zijn studenten.<sup>35</sup> Overigens wordt ook in latere geschiedenissen van de medische faculteit zijn grote aantal studenten vermeld.

Deze klemtoon op het vormen van een 'school' maakte dat academische bacteriologische laboratoria in de betrokken periode veeleer als collectief naar buiten traden en bijgevolg in mindere mate werden vereenzelvd met de directeur.

#### *Organisatiecomités en jubelboeken*

Het academisch bacteriologisch laboratorium, als gemeenschap waar wetenschap tot stand kwam en waar tezelfdertijd opleiding en vorming plaatsgreep, waar tussen leermeester en studenten een vaderlijke band kon ontstaan, weliswaar met blijvend respect voor de hiërarchie, ingepast in de grotere academische entiteit,<sup>36</sup> stond in schril contrast met de bureaucratisch georganiseerde provinciale instituten, waar er niet aan vorming werd gedaan en waar het personeel eerder zakelijke, soms 'hoffelijke' relaties onderhield. Op Bordet na, die in de laboratoria van het 'Institut Pasteur du Brabant' zijn jonge onderzoekers in vertrouwelijke sfeer opleidde,<sup>37</sup> traden de provinciale directeurs niet op als leermeesters, maar ze dirigeerden hun personeel bij de dagelijks uit te voeren testen van spuug en bloed op besmettelijke ziekten en bij ontleding van tumoren en stalen drinkwater, urine, braaksel en pus en de hier bijhorende routinepraktijken. Bovendien trad de directeur uitdrukkelijk als enige naar buiten. Ook in de toespraken tijdens manifestaties werd weinig aandacht besteed aan de verhouding met zijn personeelsequipe, die geen familie vormde maar een 'keten' waarin ieder zijn taak vervulde.<sup>38</sup> Provinciale instituten werden bijgevolg vereenzelvd met hun directeurs, beantwoordend aan hun taakomschrijving en algemene verwachtingen. 'Si l'institut que vous dirigez a acquis une certaine notoriété, c'est bien grâce à vous', klonk het op Hermans hulde.<sup>39</sup>

Academische en provinciale manifestaties hadden ook een andere voorbereiding én een ander resultaat. Bij academische hommages werd een organisatiecomité opgericht, dat rondzendbrieven verstuurde om de manifestatie aan te kondigen; vervolgens werd een hulde- of erecomité met binnen- en buitenlandse vakgenoten samengesteld.<sup>40</sup> Bij de provinciale directeurs waren dergelijke comités overbodig, omdat de hommages steeds werden georganiseerd door de plaatselijke geneeskundige commissies in samenwerking met het provinciebestuur. De eigenlijke voorbereiding met het verzenden van circulaires, de keuze van het menu voor het banket, het opstellen van de gastenlijsten en het uittekenen van de

<sup>34</sup> *Ibidem*.

<sup>35</sup> *Ibidem*.

<sup>36</sup> Over het laboratorium als collectief, ingeschakeld in de universiteit, zie: *Manifestation en l'honneur de Mr. le Dr. J. Denys* (n. 29) 42. Over het 'blok' van leermeester en leerlingen en de vaderlijke band tussen de promotor en zijn 'spirituele zonen', zie: A. Lemaire, 'M. Joseph Denys, Professeur émérite de la Faculté de Médecine. Discours prononcé aux funérailles célébrées à Louvain, le 31 mars 1932', *Université catholique de Louvain. Katholieke Universiteit te Leuven. Annuaire - Jaarboek 1930-1933* (Tongeren z.j.) CLXXI-CLXXXIII.

<sup>37</sup> E. Renaux, 'Jules Bordet', *Revue de l'Université de Bruxelles. Organe officiel de l'Union des Anciens Etudiants de l'Université libre de Bruxelles* 41 (1935-1936) 125-138, m.n. 137.

<sup>38</sup> 'On a célébré [...] les trente ans d'existence de l'Institut d'Hygiène et de Bactériologie' (n. 5).

<sup>39</sup> *Ibidem* 2.

<sup>40</sup> J. Tollebeek, *Fredericq & Zonen. Een antropologie van de moderne geschiedwetenschap* (Amsterdam 2008) 186-193.

tafelschikking, was echter wel identiek. Ook de hommages verliepen volgens een vast stramien. De manifestaties voor zowel de academische als de provinciale directeurs bestonden uit een plechtige zitting met toespraken, gevolgd door een informeler diner met toosten en af en toe sketches. Alle manifestaties waren bedoeld voor een breder publiek: de academische comités hoopten op prominenten uit de politieke wereld – wat het academische onderzoek maatschappelijk belang verleende – terwijl de provinciale manifestaties steevast academici inviteerden, waardoor het gepropageerde sociale nut een wetenschappelijke onderbouw kreeg. Zo was de hoogleraar en Nobelprijswinnaar Jules Bordet uitgenodigd als gastspreker op Haibes hulde. Bordet werd aangekondigd als ‘une des gloires de la Médecine Belge’.<sup>41</sup> Zijn aanwezigheid vergrootte ontegensprekelijk het prestige van het eerbetoon.

Alle hommages hadden echter een ‘huiselijk’ karakter: de familie van de gevierde was steeds aanwezig.<sup>42</sup> Haibes gezin woonde in de centrale loge in het stadstheater eveneens zijn hommage bij; Hermans echtgenote ontving aan het banket een ruiker bloemen en ook Bordets echtgenote vergezelde steevast haar man. De aanwezigheid van dames op manifestaties die nochtans de *mise-en-scène* bewerkten van een door mannen gedomineerd wetenschapsbedrijf, was opmerkelijk. Ook de feestbrochure van Denys vernoemde bij de aanwezigen expliciet ‘des dames amies de la famille’.<sup>43</sup>

Aan universiteiten resulteerden publieke manifestaties in de uitgave van een jubelboek, dat in een beperkte oplage werd verspreid en waarvoor kon worden ingetekend. De toespraken van Denys’ hulde werden gepubliceerd. Ter ere van de tachtigste verjaardag van Bordet kwam tevens een jubeluitgave van het in Parijs verschijnend vakblad *Annales de l’Institut Pasteur* uit met de toespraken van zijn hommage, aangevuld met originele verhandelingen door binnen- en buitenlandse wetenschappers. De tweehonderd exemplaren die werden besteld door de ‘Université libre de Bruxelles’ (die samen met de provincie Brabant en het Parijse Pasteur Instituut deze publicatie had gefinancierd) werden in haar bibliotheek gedeponereerd of verdeeld onder het professorenkorps. De vermelding van namen en instituten in een gedenkboek bleef niettemin delicaat: de Brusselse academische overheid was er niet mee ingenomen dat haar universiteit niet apart was vermeld. Bovendien waren de titels van het Brusselse personeel foutief of onvolledig opgenomen – terwijl de titulatuur van de Leuvense collega’s wel correct was weergegeven. Tenslotte was ook de aanwezigheid van de koningin niet uitdrukkelijk vermeld.<sup>44</sup> De provincie kende dergelijke traditie van jubelboeken niet: voor de publicatie van een feestschrift diende budget te worden vrijgemaakt en er moest over worden gestemd. Van Malvoz’ provinciale manifestatie in 1908 werd een brochure met de toespraken uitgegeven, die onder de provincieraadsleden werd verdeeld. Zij bevatte bovendien Malvoz’ portret. Ook daarover was gestemd.<sup>45</sup>

41 Ministère de la Région Wallonne, Centre des Archives, *Archives du Comité Central de Wallonie, fêtes 1935-1936*, omzendbrief van Union Médicale de la Province de Namur, 8 september 1936.

42 Tollebeek, *Fredericq & Zonen* (n. 40) (n. 40) 186-193.

43 *Manifestation en l’honneur de Mr. le Dr. J. Denys* (n. 29) 7.

44 Universiteitsarchief Université libre de Bruxelles, *Dossier personnel Jules Bordet*, 1P/27, administratieve nota’s; brief van C. Frerichs aan E. Renaux op 23 mei 1950; brief van E. Renaux aan C. Frerichs, voorzitter van de ‘Conseil d’Administration’ op 16 september 1952.

45 *Manifestation du Conseil Provincial de Liège en l’honneur de Monsieur le Docteur Ernest Malvoz, directeur de l’Institut Provincial de Bactériologie, 29 Juillet 1908* (z.p. z.j.) 22 en *Exposé de la situation administrative de la Province de Liège fait par la Députation permanente du Conseil Provincial en exécution de l’art. 115 de la loi du 30 avril 1836. Session de 1908* (Luik 1908) 782.

Sommige provinciale directeurs, zoals Malvoz, Herman en Bordet, namen eveneens een academische lesopdracht op. Malvoz bijvoorbeeld, directeur van het 'Institut provincial de bactériologie' van Luik en sedert 1896 hoogleraar aan de 'Université de Liège', leek erg gebrand op een eervolle academische carrière. In 1919 liet hij niet na de (Luikse) secretaris van koning Albert I aan te schrijven met het dringende verzoek Félix Putzeys te mogen opvolgen op diens prestigieuze leerstoel 'Hygiène générale'.<sup>46</sup> Als academicus ging hij er prat op dat vele van zijn oud-studenten intussen belangrijke functies bekleedden aan binnen- en buitenlandse universiteiten. Kenmerkend bovendien voor het 'Provinciaal Bacteriologisch Instituut van Luik' was dat er academisch onderwijs werd verstrekt. Malvoz onderwees er zijn studenten het vak toegepaste bacteriologie, wat de grenzen van zijn functie als provinciaal directeur vanzelfsprekend deed vertroebelen.<sup>47</sup>

Het gevolg van hun academisch engagement was dat ook Malvoz, Herman en Bordet werden gehuldigd met een universitair eerbetoon. Als professoren werden ze geëerd volgens hetzelfde stramien als bij Denys, Destrée en Van Ermengem: in toespraken werden hun onderzoek en publicaties toegelicht en werden hun kwaliteiten als docent geprezen. Maar in tegenstelling tot bij de academische directeurs werden vooral hun sociale realisaties beklemtoond, zodat de tweezijdigheid in het gepropageerde beeld bleef bestaan. Naar aanleiding van Malvoz' emeritaat bijvoorbeeld werd in 1934 een grootse manifestatie opgezet, op initiatief van de Luikse universiteit en volgens academisch protocol, met een grote delegatie professoren en studenten, maar ook met een afvaardiging van de provincie. De viering werd aangekondigd als 'een hymne aan de wetenschap en de solidariteit'. Dat de gouverneur Malvoz' sociale verwezenlijkingen beklemtoonde, verwondert niet, maar ook collega-hoogleraren benadrukten Malvoz' sociale bekommernis en zijn onderzoek dat hij steeds meteen in de praktijk wenste om te zetten 'om ziekten te bestrijden en de mensheid te verlichten'.<sup>48</sup> Deze tweeledige beeldvorming gold eveneens voor Herman, die als assistent in het 'Laboratoire d'Anatomie Pathologique' van de Luikse hoogleraar Charles Firket had gewerkt, daarna tot directeur van het 'Provinciaal Bacteriologisch Instituut' in Bergen was benoemd en die sinds 1911 was verbonden aan de medische faculteit van de 'Université libre de Bruxelles'. Hij bekleedde de leerstoel 'Hygiène spéciale' in de graad van de *médécins-hygiénistes* en in 1921 was hij benoemd tot gewoon hoogleraar. Tijdens zijn huldeblijk in 1927 was ook een delegatie (oud)-studenten aanwezig. In zijn hoedanigheid als hoogleraar werd Herman door zijn oud-studenten als 'maître' geëerd, met een sterke klemtoon op zijn technisch vernuft en vakmanschap inzake sanitaire technologie. (Herman had onder meer de mobiele ontsmettingsovens met stoomdruk in het eerste dispensarium van Henegouwen ontworpen).<sup>49</sup>

Hoewel Malvoz en Herman met hun academische aanstelling ook tot de universitaire gemeenschap behoorden, viel hen ook in het academische discours een aangepaste representatie te beurt. In tegenstelling tot Denys, Van Ermengem en Destrée werden ze voorgesteld als sociaal bewogen onderzoekers, die praktisch nut nastreefden en zich inzetten voor de sociale

46 Archief van het Koninklijk Paleis (Brussel), *Archief van het Secretariaat van koning Albert I (Max - Léo Gérard)*, nr. 14/4, brieven van E. Malvoz aan M.L. Gérard op 26 augustus 1919, 3, 6 en 11 september 1919.

47 Universiteitsarchief Université de Liège, *Archives Rectorat. Dossier personnel Ernest Malvoz*, brief van Charles Firket aan de administrateur-generaal op 29 januari 1896.

48 *Manifestation en l'honneur de M. Ernest Malvoz, professeur à l'Université de Liège, 28 Janvier 1934* (z.p. z.d.) 13, 22.

49 'Discours de M. le dr. Spruyt', in: 'On a célébré [...] les trente ans d'existence de l'Institut d'Hygiène et de Bactériologie' (n. 5).

hygiëne. De aparte representatie van de provinciale directeurs in academische manifestaties ging niet op voor de internationaal gerenommeerde wetenschapper Bordet, die zich geheel engageerde in de academische wereld van de 'Université libre de Bruxelles', waar hij voorzitter werd van de Faculteit voor Geneeskunde en permanent lid van de *Conseil d'Administration*. Bij zijn emeritaat in 1935 werd Bordet dan ook als een erudiet meester geëerd en geprezen omwille van zijn inzet voor zuiver wetenschappelijk onderzoek (hij ontdekte in 1906 de kinkhoestbaci, deed onderzoek naar syfilis en publiceerde over de stolling van bloed), zijn wetenschappelijke oeuvre en de vorming van jonge onderzoekers.<sup>50</sup> Beide soorten vieringen waren overigens niet steeds strikt gescheiden. Op een provinciale hulde kon bijvoorbeeld een academische delegatie het woord krijgen, zoals bij Hermans eerbetoon, of andersom (zoals bij Malvoz' emeritaat of bij de grote academische hulde van Bordet in 1950).

*Morele kwaliteiten en verschillende wetenschapsbeelden*

Op Bordets hommages na kenmerkten de vieringen van de provinciale directeurs zich door een veeleer intieme, bescheiden stijl en een lokaal karakter. Soms wat ongewild, want Hermans hulde had men een prestigieus nationaal en zelfs internationaal elan willen geven, door niet alleen enkele ministers, de voorzitter van het Rode Kruis en Nobelprijswinnaar Jules Bordet te inviteren, maar ook Albert Calmette, de Franse bacterioloog die vanaf 1918 onderdirecteur was van het Pasteur Instituut in Parijs. Maar tevergeefs. Vele verontschuldiging waren gevolgd.<sup>51</sup> Provinciale directeurs waren nu eenmaal vooral op lokaal vlak actief. Daar tegenover stond dat een viering ook een bewust plaatselijk karakter kon hebben, ter versterking van de eigen identiteit, zoals bij Haibes hulde.

De beeldvorming van de directeurs werd duidelijk bepaald door hun institutionele context. Hun publieke manifestaties droegen immers bij tot de representatie van de instantie waartoe ze behoorden (een academische of politieke overheid). Gevolg hiervan was een inhoudelijk verschillend discours: academici benadrukten het 'zuivere' onderzoek en de hoeveelheid originele verhandelingen en artikelen, terwijl de provinciale instituten steevast het grote, almaar stijgend aantal ontleding beklemtoonden, niet alleen om de sociale noodzaak van hun instituut te legitimeren, maar ook omwille van financiën. Bacteriologische instituten dienden nu eenmaal te functioneren als een fabriek met hoog rendement. Hun toelagen zouden maar worden verhoogd, wanneer het aantal ontleding toenam.<sup>52</sup>

Duidelijk was bovendien dat politieke motieven een belangrijke rol speelden bij de constructie van de identiteit van de provinciale bacteriologische instituten. Uitroeiing en voorkoming van besmettelijke ziekten was een leidmotief in het gehanteerde discours, dat vooral het maatschappelijke nut van de instellingen beklemtoonde en bijgevolg ook de provincie eer verschafte. Ook de representatie van de wetenschapspraktijk in het laboratorium werd in dit welbepaalde discours ingepast. Het laboratorium was voor bacteriologisch onderzoek immers onontbeerlijk geworden. Diagnoses van infectieziekten werden niet meer door symptomen vastgesteld, maar in het laboratorium diende door middel van specifieke technieken en apparatuur te worden onderzocht of een bepaald micro-organisme

50 Renaux, 'Jules Bordet' (n. 37).

51 'On a célébré, dimanche, les trente ans d'existence de l'Institut d'Hygiène et de Bactériologie du Hainaut, en même temps que les trente ans de direction de M. le docteur Martin Herman', *Liège Médical. Journal de Médecine et de Chirurgie pratiques* nr. 42 (16 oktober 1927) 900-902.

52 *On a célébré* (n. 5).

of pathogeen al dan niet aanwezig was, die de unieke oorzaak was van een infectieziekte en aan de hand waarvan ook de symptomen werden geduid. Kortom, slechts door laboratoriumpraktijken konden infectieziekten worden geïdentificeerd, zodat het laboratorium het fundament vormde van de provinciale instituten.<sup>53</sup> In de speeches, die directeurs van provinciale bacteriologische instituten huldigden, werd het laboratorium een sociale functie toebedeeld: het was de locatie waar werd gewerkt aan sociale verbetering door preventie en bestrijding van besmettelijke ziekten.<sup>54</sup> In feite ondersteunde het laboratorium de morele kwaliteiten van de directeur, die in het discours van manifestaties voor provinciale directeurs centraal bleven. Niet alleen bij Haibe, maar ook bij Herman was dit het geval. De autoriteit van het laboratorium verwerd tot één van de morele kwaliteiten van de charismatische provinciale directeurs, die vertrouwen opwekten door hun deugdzaamheid, hun integriteit, hun competentie, hun empathie en aantoonbare inzet voor hun medeburgers.<sup>55</sup>

Hoewel een moreel hoogstaand en deugdzaam leven als een algemene en populaire karakteristiek gold in de constructie van helden in de wetenschap, ging het beeld van de provinciale directeurs toch verder dan het louter citeren van stereotiepe kenmerken zoals ernst, bescheidenheid, geleerdheid, maar ook dienstbaarheid aan de maatschappij, aan de hand waarvan wetenschappers traditiegetrouw werden getypeerd.<sup>56</sup> Hun beeld moest namelijk bijdragen aan de representatie van hun instituten: de provinciale overheden en de provinciale en lokale medische commissies – pleitbezorgers van de instituten – hadden er precies omwille van politieke en sociale motieven alle baat bij om de maatschappelijke dienstbaarheid van hun directeurs in de verf te zetten. De retoriek van praktisch nut overheerste in de jubileumtoespraken. Bleven provinciale en academische laboratoria bijgevolg gescheiden werelden?

Inzake wetenschapsopvattingen werd alvast een onderscheid aangevoeld. Hoewel Herman aan de medische faculteit van de ‘Université libre de Bruxelles’ een leerstoel ‘Hygiène spéciale’ bekleedde, nam hij als directeur openlijk afstand van de wetenschappelijke attitude van de universiteit en definieerde hij voor zijn provinciaal instituut een andere functie:

Sans être un centre scientifique officiel, son [Institut provincial de Bactériologie et d’Hygiène] fonctionnement exige une souplesse et une variété que l’on rencontrerait difficilement dans les milieux universitaires où la recherche orientée vers la science pure, est souvent loin des nécessités du moment.<sup>57</sup>

In tegenstelling tot de academische laboratoria werd in de provinciale laboratoria aan toegepaste wetenschap gedaan, aan wetenschap die onmiddellijk inzetbaar was in de maatschappij, aan praktisch nut kortom. De (academische?) commentaar dat provinciale directeurs zich met te veel soorten onderzoeken inlieten (tuberculose, kanker, syfilis, mijnwormziekte), weerlegde Herman door te stellen dat het voor een directeur van een Hygiënisch Instituut juist een degradatie zou betekenen als hij zich niet meer met al die

53 A. Cunningham, ‘Transforming plague: the laboratory and the identity of infectious disease’, in: A. Cunningham & P. Williams (eds.), *The laboratory revolution in medicine* (Cambridge 1992) 209-244, m.n. 216-219.

54 ‘La création d’un institut bactériologique provincial à Namur’, *Le Mouvement Hygiénique* 18:6 (juni 1902), 253.

55 S. Shapin, *The scientific life. A moral history of a late modern vocation* (Chicago & London 2008) 1-20.

56 L. Jordanova, *Defining features. Scientific and medical portraits 1660-2000* (London 2000) en A. Welvaert, *De heroïek van de waarheidszoeker. Belgische wetenschapsbiografieën 1870-1930*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling K.U. Leuven (Leuven 2002) 143-154.

57 *Province de Hainaut. Institut d’Hygiène et de Bactériologie, à Mons. Rapport du Directeur à la Commission administrative sur l’exercice 1919* (z.p. z.j.) 43-56, m.n. 47.



verschillende ziekten zou mogen inlaten. Als provinciaal functionaris was het nu eenmaal volstrekt ongepast om zich in naam van de zuivere wetenschap terug te trekken in een ivoren toren ‘quand il voit des faisceaux de bonne volonté surgir pour un combat où il peut apporter une collaboration, si modeste soit-elle’, aldus Herman.<sup>58</sup>

Daartegenover stonden de academische directeurs. De wetenschapspraktijk van directeurs van universitaire bacteriologische instituten werd in academische toespraken immers steevast omschreven als toewijding aan de zuivere wetenschap. Het academisch laboratorium werd daarom voorgesteld als een heilige ruimte, waar onophoudelijke activiteit heerste en waar werd gewerkt met bezieling voor de wetenschap.<sup>59</sup> Opnieuw speelde de verschillende institutionele context: de universiteit als kenniscentrum versus de provinciale instituten met in hun statuten sociaal-maatschappelijke motieven. Dat nam niet weg dat Bordet, als directeur van het ‘Institut Pasteur du Brabant’, pleitte voor zuiver onderzoek, los van utilitaristische overwegingen; volgens hem was louter zuiver onderzoek bron van weldaden en vooruitgang.<sup>60</sup>

Voorts brachten academische manifestaties steeds hommage aan een groot geleerde, die dankzij zijn intelligentie en toegewijde intellectuele arbeid belangrijke wetenschappelijke ontdekkingen had gedaan. Zijn wetenschappelijk inzicht paarde de geleerde bovendien aan creativiteit: hij wist vindingrijk met wetenschappelijke gegevens om te springen, met innovaties tot gevolg. Een genie werd aldus gehuldigd. Wetenschappelijk onderzoek hield bovendien zelfopoffering in.<sup>61</sup> Dit was eveneens een stereotiep beeld, dat de wetenschappers zelf al te graag bevestigden. Toen Denys de Leuvense rector tot een verhoging van zijn pensioengeld aanspoorde, bracht hij in herinnering dat hij het grootste deel van zijn leven had gewijd aan het bacteriologische laboratorium, waar hij veruit de meeste tijd had doorgebracht en waarvoor hij niet te beroerd was geweest om persoonlijke uitgaven te doen.<sup>62</sup> Academische bacteriologen leden niet alleen in overdrachtelijke zin voor de wetenschap – de wetenschapper als melancholicus was nog zo’n archetype – maar vaak ook letterlijk. Bij onderzoek naar een cholera-epidemie in Sint-Truiden, waar Denys onder meer autopsies had verricht, was hijzelf geveld door de ziekte.<sup>63</sup> Als arts in opleiding had Destrée – ‘geheel in de ban van de wetenschap’ – veronachtzaamd zich te vaccineren en was getroffen door de pokken.<sup>64</sup> Aan een ongeluk in zijn laboratorium met flacons bacterieculturen had Van Ermengem een ziekte overgehouden die hem lange tijd werkonbekwaam maakte, waarna hij bovendien vele jaren te kampen had met ‘neurasthénie’.<sup>65</sup> Van Ermengems depressie staat trouwens haaks op de beeldvorming van de provinciale directeurs, waarin steevast hun tomeloze inzet voor de mensheid werd beklemtoond en geen ruimte voor introspectie werd gelaten. In tegenstelling tot de provinciale directeurs, die werden voorgesteld als hardwerkende en menslievende klerken, zich gewetensvol en nauwgezet houdend aan de door hun overheden vastgelegde structuren en beginselverklaringen, werden academische

58 ‘On a célébré [...] les trente ans d’existence de l’Institut d’Hygiène et de Bactériologie’ (n. 5).

59 *Manifestation en l’honneur de Mr. le Dr. J. Denys* (n. 29) 13, 33.

60 Volume jubilaire de Jules Bordet (n. 6) 488.

61 R.M. Herzig, *Suffering for science. Reason and sacrifice in modern America* (New Brunswick & London 2005) 85-99.

62 Universiteitsarchief Université Catholique de Louvain, *Archives rectorat. Dossier personnel Joseph Denys*, PAC 16, brief van J. Denys aan de Leuvense rector (Paulin Ladeuze), 16 juli 1930.

63 *Manifestation en l’honneur de Mr. le Dr. J. Denys* (n. 29) 19.

64 Héger, ‘Notice’ (n. 24) 115.

65 Universiteitsarchief Universiteit Gent (ARUG), *Conseil académique. Procès-verbaux 1890-1919*, Séance du 29 mars 1912.

wetenschappers geportretteerd als helden, die allerhande beproevingen wisten te doorstaan. Op het gevaar van hun eigen leven hadden ze de wetenschap beoefend.

Bestond er bijgevolg ook een verschil in prestige tussen academische en provinciale instituten? In de jubileumtoespraken werd er alvast allusie op gemaakt. De provinciale instituten hadden weliswaar aanwijsbaar nut, maar ze genoten niet het aanzien van de academische laboratoria.<sup>66</sup> Het prestigeverschil viel eveneens af te meten van de status van de aanwezige gasten op de publieke manifestaties. Naar aanleiding van vijfenzeventig jaar onafhankelijkheid opende koning Leopold II in juni 1905 de nieuwe instituten voor bacteriologie en farmacodynamie, ondergebracht in het 'Rommelaere Complex' aan de Gentse universiteit, in aanwezigheid van hoogleraren, nationale en lokale politici en studentenverenigingen. Tijdens de rondgang door de nieuwe auditoria en laboratoria was de vorst zichtbaar opgetogen.<sup>67</sup> De manifestaties van de provinciale instituten (vieringen van de directeur, maar ook inhuldigingen) werden niet door een dergelijke koninklijke aanwezigheid opgeluisterd. In het beste geval zond het vorstenpaar een telegram, zoals aan Malvoz. Hij genoot immers internationale erkenning voor zijn sanatoria en dispensaria, die ook door het koningspaar waren bezocht. Tussen de provinciedirecteurs nam Bordet een aparte plaats in: omwille van zijn internationale reputatie en de internationale allure van zijn instituut, dat onder een bekende naam ressorteerde, werden zijn manifestaties wél bezocht door het vorstenpaar.

### *Epiloog*

Vanzelfsprekend was sinds de eeuwwisseling de politieke, economische en maatschappelijke context sterk geëvolueerd. Na de Eerste Wereldoorlog overheersten politieke en sociaal-economische perikelen. Vlaams-Waalse tegenstellingen staken bovendien de kop op. Ook in wetenschappelijke hommages leek het nationale elan wat weg te ebben, ten voordele van een meer particularistische atmosfeer. Terwijl er bij Denys' manifestatie in 1912 nog werd gesproken over diens bijdrage aan de Belgische wetenschap en bijgevolg ook aan het nationale prestige, werd Haibes manifestatie in 1936 een 'Fête de la Science Wallonne' genoemd, waarbij de sprekers Haibe onverholven complimenteerden omdat hij steeds in Namen was blijven werken.

Naast de politieke en maatschappelijke context veranderden de instituten zelf natuurlijk ook. Er kwamen reorganisaties. Gaandeweg gold er bovendien een Amerikaanse invloed in plaats van een Franse of Duitse. Een pionierstijd ('l'époque héroïque des grandes découvertes de la bactériologie'<sup>68</sup>) leek voorbij; een ander tijdperk brak aan. Het 'Institut d'Hygiène, de Bactériologie et de Thérapeutique' van de Brusselse universiteit verdween in 1935 zelfs ten voordele van het 'Institut Dentaire George Eastman'. Deze veranderende context leek echter geen invloed te hebben op de representatie van de vermelde directeurs. Ook in necrologieën en later geschreven biografische nota's bleef hun specifieke beeld gehandhaafd.

De commemoratieve praktijken waarvan zowel academische als provinciale instituten gebruik maakten, maakten kenbaar dat beide soorten instellingen respectievelijk de locatie waren voor kennisproductie ten bate van medische vooruitgang en voor humanitaire weldaden. Manifestaties ter ere van de eerste directeurs van de academische en provinciale bacteriologische instituten werden aangewend om het bestaan van een instelling te legi-

66 'On a célébré [...] les trente ans d'existence de l'Institut d'Hygiène et de Bactériologie' (n. 5).

67 Langendries en Simon-van Der Meersch, *Het Rommelaere Complex* (n. 15) 104.

68 *Almanach de la Générale Gantoise des Étudiants Catholiques* (1909) VIII, 47.

timeren (vooral de provinciale manifestaties hadden een politieke connotatie). Daarnaast werd ook de identiteit van een nieuwe discipline – de bacteriologie – afgebakend en bevestigd, door de beklemtoning van hetzij baanbrekende onderzoeksresultaten, hetzij maatschappelijk prestige.

Als directeurs van universitaire laboratoria vielen Denys, Van Ermengem en Destrée vieringen te beurt: (oud-)leden van de academische gemeenschap hielden toespraken, tijdens banketten werd op hen geklonken, ze ontvingen portretten en bustes. Het academische decorum vereiste voor hun manifestaties weliswaar eigen kledij en rituelen (zoals een entree met academische stoet) en ook een eigen discours doortrokken van academische stijlfiguren (zoals het ideaal van praktijkgericht onderwijs of de verhouding leermeester en leerling-zonen). Beantwoordend aan de modernisering en verwetenschappelijking van het negentiende-eeuwse universitair onderwijs stonden laboratoriumonderzoek en opleiding van studenten bij de *mise-en-scène* van deze directeurs centraal. Ze werden echter niet voorgesteld als filantropen of ijverige overheidsfunctionarissen. Integendeel, ze waren geniale helden die hun leven hadden gewijd aan de zuivere wetenschap, waarvan ze alle ongemakken, zoals isolement, een bij de start veeleer schamele onderzoeksinfrastructuur of gevaarlijke experimenten, het hoofd hadden weten te bieden.

Hoewel Malvoz en Herman met hun academische aanstelling weliswaar ook tot de universitaire gemeenschap behoorden en hun academisch eerbetoon te beurt viel, werden ze als directeurs van provinciale bacteriologische instituten duidelijk op een andere manier gehuldigd. Zelfs tijdens hun academische manifestaties bleef hun beeld behouden van onbaatzuchtige en menslievende wetenschappers die meer bekommerd waren om het nut van hun onderzoek, hygiënische voorlichting of de technische installaties in hun dispensaria dan om een innoverende wetenschapspraktijk. Bordet fungeerde evenwel als een tussenfiguur: tijdens academische en provinciale vieringen werd hij geroemd als ‘leermeester’ zonder weerga en als sterk voorstander van zuiver wetenschappelijk onderzoek, die zich niettemin bewust was van de sociale gevolgen van zijn ontdekkingen en ijverde voor hygiënische preventie. Als directeurs van provinciale bacteriologische instituten werden Bordet, Haïbe, Herman en Malvoz bewonderd om hun altruïsme, hun deugdzaamheid en hun inzet om de menselijke ellende uit de wereld te helpen. Hun publiek eerbetoon diende immers bij te dragen tot de representatie van hun provinciale instituten, waarin sociale doeleinden centraal stonden. Als personificatie van hun instituten verbeeldden de directeurs deze opzet van sociaal engagement. Tijdens manifestaties van bacteriologische laboratoria aan de universiteiten en in de provinciale instituten werden bijgevolg verschillende wetenschappers eer betoond: het heroïsch genie versus de altruïstische ambtenaar.

## SUMMARY

*Altruistic public servant or heroic genius? The propagated image of provincial and academic directors of bacteriological laboratories in Belgium (ca. 1900-1940)*

At the end of the nineteenth century provincial bacteriological institutes were established in Belgium – in Liège, Mons, Namur and Brussels – in order to combat epidemics, to promote preventive medicine and to pursue the successful research of Louis Pasteur and Robert Koch. Similar laboratories existed at the universities of Ghent, Louvain and

Brussels. The image building played an important role for both kinds of institutes, as bacteriology in pioneering phase had to be publicly confirmed as a new, valuable discipline. However, the directors of provincial and academic institutes – with the same academic training though – were awarded with different qualities at their jubilees, fitting with the purposes and the self-image of their respective institutions, either provincial authorities or universities. The image of academic directors was guided by academic decorum: Emile van Ermengem, Edmond Destrée and Joseph Denys were represented as savants, solely devoted to pure science and paternally educating young researchers, notwithstanding the fact that their laboratories had humanitarian merits as well. On the other hand, the discourse on the first provincial directors – Ernest Malvoz, Martin Herman, Achille Haibe – emphasized their altruistic commitment and their solid work for the provincial government. Jules Bordet, internationally rewarded scientist, professor and provincial director of the Pasteur Institute in Brussels, was celebrated with both sorts of discourses.